

روزشمار جنگ

شنبه

۱۰ خرداد ۱۳۶۵

۲۱ رمضان ۱۴۰۶

۳۱ مه ۱۹۸۶

۶۶۲

مسئول اطلاعات قرارگاه کربلای سپاه امروز در جلسه‌ای با حضور فرماندهی نیروی زمینی سپاه اقدامات نیروهای خودی در اجرای جنگ آب در منطقه فاو و تأثیر آن بر دشمن را برای فرمانده نیروی زمینی تشریح کرد. همچنین فرمانده لشکر ۴۱ ثارالله^(ع) در دیدار با فرمانده نیروی زمینی سپاه ضمن اشاره به اجرای عملیات در محور البحار (فاو)، به منظور تجدید روحیه و بهبود روند تکمیل سازمان لشکر، خواستار مرخصی برای نیروها و فراهم شدن امکان جذب نیروهای مشمول شد.

به گفته غلامرضا محرابی مسئول اطلاعات قرارگاه کربلا، در راستای پیشگیری از تک احتمالی عراق در منطقه فاو (محدوده جاده استراتژیک)، نیروهای خودی در روزهای اخیر عملیات دفاع آبی را به اجرا درآوردند. با جاری شدن آب زمین‌های حدفاصل خط خودی و دشمن به‌طور کامل زیر آب رفت و حتی آب به برخی مواضع دشمن نفوذ و غافلگیرشان کرد. در نتیجه این آب‌گرفتگی، عراق تا حدودی از نفوذ به مواضع رزمندگان ناامید شد و روز گذشته، سعی کرد نیروهایش را تخلیه کند. رزمندگان با اطلاع از نقل و انتقالات دشمن با اجرای آتش توپخانه و شلیک آر.بی. جی تلفات زیادی به آنها وارد کردند. در ادامه عملیات، نیروهای خودی آب را از طریق کانالی که از سمت چپ جاده استراتژیک به سمت راست جاده حفر شده، انتقال دادند. محرابی افزود: یک کانال دیگر هم، آب را از رودخانه اروند به نخلستان هدایت می‌کند به طوری که در وضعیت مد، نخلستان را آب می‌گیرد. در این حالت نیروها با پمپاژ، آب را به میان خاکریز بزرگ کنار نخلستان و جاده اول جلوی خط خودی هدایت کردند و در حال حاضر اکثر بخش‌های این محدوده را آب فراگرفته است. کانال‌های دشمن امکان تخلیه این آب‌ها را ندارد و عراقی‌ها به‌سادگی نمی‌توانند آب‌های جلوی مواضعشان را تخلیه کنند.

محرابی همچنین با تأکید بر اینکه خط خودی در داخل محور کارخانه نمک حساس‌تر شده، درباره احتمال نفوذ دشمن هشدار داد و گفت: «دشمن با تانک و زرهی می‌تواند از این محور هجوم بیاورد. تاکنون فعالیت‌های مهندسی زیادی انجام داده است، از جمله جاده‌هایی را از بالای کارخانه به داخل کارخانه نمک و به طرف خط اول کشیده است.»

مهدی مبلغ جانشین ستاد نیروی زمینی نیز درباره تأثیر اقدامات خودی بر نیروهای دشمن اظهار داشت: «به علت ناامیدی عراقی‌ها از این منطقه، آنها اکنون به محور ام‌القصر خیلی حساس شده‌اند و طبق گزارشی که دادند، دشمن در این محور بر سرعت کارش افزوده و کانال‌های خود را به نزدیک میدان مین ما رسانده است.»

در خاتمه، علی شمخانی فرمانده نیروی زمینی، با تأکید بر انجام اقدامی پیشگیرانه توصیه کرد که درباره راه‌های جاری کردن آب در جلوی خط خودی در کارخانه نمک مطالعه شود.^۱

در ادامه دیدار و جلسات فرماندهان، امروز، قاسم سلیمانی فرمانده لشکر ۴۱ ثارالله^(ع) گزارش عملیات در محور البحار را برای علی شمخانی فرمانده نیروی زمینی سپاه، تشریح کرد. راوی مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ به نقل از قاسم سلیمانی نوشته است: در جریان تک چند شب پیش دشمن در محور البحار، نیروهای بندرعباس (لشکر ۴۱ ثارالله^(ع)) شرکت داشتند که توانستند در جریان عملیات، ۱۸ نفر از دشمن را به اسارت بگیرند، اما پس از آن، در خط پدافندی ۶۰ مجروح و ۴ شهید داده‌اند. سلیمانی با بیان اینکه نیروهای این لشکر در محورهای مختلف، از جمله جبهه هورالعظیم مدت زیادی است که به مرخصی نرفته‌اند، ضمن درخواست مرخصی برای نیروها و فرصت بازسازی مجدد، خاطر نشان کرد که اگر بتوانیم نیروها را تا آخر ماه رمضان به مرخصی بفرستیم، قادریم پس از بازگشت آنها ۶ گردان برای عملیات آماده کنیم. فرمانده لشکر ۴۱ ثارالله^(ع)، با اشاره به در اختیار داشتن ۱۸۰۰ نیروی مشمول، کیفیت آموزش در یگان را خوب توصیف کرد و افزود: ما واحد آموزش نظامی خوبی داریم و آموزش خوبی هم می‌دهیم، زیرا در همه عملیات‌ها، کنار هر فرمانده گردان، یک نفر از نیروهای آموزش نظامی قرار می‌دهیم، از این رو برای به‌کارگیری مشمولین مشکلی نداریم. چون ضابطه خوبی برای به‌کارگیری آنها داریم. نیروهای آموزشی در همه زمینه‌ها به‌طور فعال و منظم کار می‌کنند.^{۲*}

۶۶۳

فرمانده لشکر ۴۱ ثارالله^(ع) ضمن اشاره به تحرکات جدید عراق در منطقه مهران، زمان پیشنهادی خود برای آزادسازی این شهر از اشغال دشمن را اعلام کرد.

قاسم سلیمانی فرمانده لشکر ۴۱ ثارالله^(ع) سپاه پاسداران، با اشاره به نقل و انتقالات دشمن در

* ساعتی پس از این گفت‌وگو (۱۰:۲۱)، فرمانده نیروی زمینی در جلسه‌ای با محمدباقر قالیباف فرمانده لشکر ۵ نصر و قآنی فرمانده تیپ ۲۱ امام رضا^(ع)، میزان آمادگی آنها برای آموزش مشمولان را جویا شد که قالیباف و قآنی به ترتیب از آمادگی برای آموزش حدود ۱۰۰۰ نفر و ۳۰۰ نفر خبر دادند. سپس علی شمخانی در تماس تلفنی با محسن رضایی فرمانده کل سپاه، گفت: ژاندارمری هم قصد دارد نیروهای مشمول را بازگرداند. به آنها بگویید بازنگردانند. ما برآورد کرده‌ایم هر تعداد نیروی مشمول باشد می‌توانیم جذب کنیم و آموزش دهیم. [سند شماره ۱۲۱۸/۱۲۱۸ د مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: دفترچه ثبت جنگ راوی قرارگاه نیروی زمینی سپاه، مهدی انصاری، ۱۳۶۵/۲/۳۱، تا ۱۳۶۵/۳/۱۲، ص ۴۱]

منطقه مهران اظهار داشت: «عراقی‌ها در منطقه مهران و در جلوی خط پدافندی ما، یک گروهان از نیروهای فرسان گذاشته‌اند. اینها [نفوذ می‌کنند و] می‌آیند نیروهای ما را [گروگان] می‌برند.» وی همچنین درباره زمان مناسب برای اجرای عملیات در مهران گفت: «زمان مناسب برای عملیات پنجم و بیستم ماه است.»^۲

۶۶۴

در پی افزایش گزارش‌ها درباره تحرکات ارتش بعثی در منطقه عمومی فاو، امروز، فرماندهی قرارگاه نوح اعلام آماده‌باش کرد. در این دستور حسین علایی به یگان‌های تحت امر تصریح کرد: «باتوجه به احتمال تک دشمن در منطقه محور فاو - ام‌القصر بدین وسیله آماده‌باش ۵۰ درصدی ابلاغ می‌گردد و لازم است تا اطلاع ثانوی فرماندهان یگان‌ها در منطقه عملیات حضور داشته باشند.» علایی در ادامه از یگان‌ها خواست تا طرح پیشنهادی برای اجرای پاتک علیه دشمن را به قرارگاه ارسال کنند.^۴

۶۶۵

تهاجم به یک هدف دریایی، بمباران تأسیسات نفتی خارک و بمباران محل تجمع رزمندگان در پیرانشهر از مهم‌ترین اقدامات امروز نیروی هوایی دشمن بود. همچنین قرارگاه نوح از فعالیت شناسایی و گشت‌زنی هوایی عراق در سواحل جنوب‌غربی خور عبدالله و جزیره بوبیان گزارش داد. فرماندهی نیروی دریایی سپاه پاسداران اعلام کرد: ساعت ۱۳:۲۰ امروز، جنگنده‌های عراقی به تأسیسات نفتی جزیره خارک حمله کردند. در نتیجه پرتاب ۴ بمب به وسیله این هواپیماها، تانکر نفتی شماره ۲۵ دچار آتش‌سوزی شد.^۵

همچنین به گزارش خبرگزاری جمهوری اسلامی، صبح امروز، یک نفتکش که در حال حرکت به طرف جزیره خارک بود، در ۲۴ مایلی سواحل این جزیره، هدف قرار گرفت.^۶ علی فدوی مسئول واحد اطلاعات قرارگاه نوح، امروز درباره ۷۰ روز فعالیت گشت هوایی دشمن که اغلب در منطقه خور عبدالله و سواحل جنوب‌غربی آن و جزیره بوبیان (کویت) انجام شده است، گزارش داد. براساس این گزارش، دشمن بعثی در این دوره، ۹۵ سورتی پرواز در منطقه یادشده داشته که ۲۴ مورد بمباران با پرتاب بشکه‌های انفجاری و بقیه فعالیت‌ها در قالب گشت شناسایی، گشت‌زنی با بالگرد و هواپیماهای پی.سی.۷ و نیز کمک‌رسانی به شناورهای آسیب‌دیده بوده است.^۷

همچنین سپاه اشنویه اعلام کرد: هواپیماهای عراقی به نیروهایی از گردان حضرت رسول (ص) که در منطقه والفجر پیرانشهر از منطقه لولان و منطقه عملیاتی گلاشن در حال جابه‌جایی بودند، حمله کردند. در نتیجه این حمله یک نفر از رزمندگان شهید و یک نفر دیگر مجروح شد.^۸

در پی این تهاجم، فرماندهی کل نیروهای مسلح عراق امروز، با صدور اطلاعیه نظامی شماره ۲۲۴۵ مدعی شد که نیروی دریایی ساعت ۱:۳۰ بامداد، یک هدف بزرگ دریایی و ساعت ۱۰:۱۰ صبح، هدف بزرگ دریایی دیگری را در نزدیکی سواحل ایران بمباران کرده است.^{۹*} شرکت لویدز لندن نیز در این باره تأکید کرد که یک نفتکش لیبریایی به نام هلس پونت اینتر پرایز با ظرفیت ۱۵۰۵۱۸ تن در خلیج فارس هدف یک راکت قرار گرفت و موتورخانه آن دچار آتش سوزی شد.^{۱۰}

۶۶۶

در پی عملیات کمین عناصر ضدانقلاب در منطقه عمومی پاوه و مریوان تعدادی رزمنده شهید یا مجروح شدند. در جریان تعقیب اعضای منافقین در بانه، تلفاتی به آنها وارد شد. قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع) نیز با اشاره به همکاری گروه‌های ضدانقلاب با ارتش بعث، درباره احتمال حمله آنها به پایگاه‌های رزمندگان هشدار داد.

خبرگزاری جمهوری اسلامی از باختان اعلام کرد: در نتیجه اجرای کمین عناصر حزب دمکرات امشب، در محور نودشه - مریوان در حوالی روستای نوین، ۲ تن از پاسداران مجروح شدند.^{۱۱} از سویی در جریان تعقیب عوامل گروهک منافقین در حوالی منطقه سورکوه و گمو - از توابع بانه، ۵ نفر از آنها معدوم شدند و ۵۶ رأس قاطر با بار مین ضدتانک به غنیمت نیروهای خودی درآمد.^{۱۲} فرماندار شهرستان بانه نیز اعلام کرد: در کمین گروهان ژاندارمری در اطراف روستای سفیدکمره، رئوف محمود از قضات سازمان کومه‌له که دارای مدرک لیسانس بوده کشته شد. پس از آن سازمان مزبور در پیامی تهدید کرد که انتقام نامبرده را خواهد گرفت.^{۱۳} به گزارش سپاه سردشت، ساعت ۲۱، بین نیروهای پایگاه مهران و افراد ضدانقلاب درگیری رخ داد که تلفاتی نداشت.^{۱۴} فرماندهی قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع) هشدار داد که امروز، تعداد ۱۲۰ نفر از اعضای گروهک کومه‌له و ۲۰۰ نفر از اعضای منافقین (سازمان مجاهدین خلق) با تعدادی از افسران عراقی در روستای هفت تاش تمرکز یافته‌اند و احتمال خطر حمله در مسیر بانه - مریوان و پایگاه‌های محدوده آن حوزه وجود دارد.^{۱۵}

علاوه بر آن حدود ۶۰۰ نفر از اعضای کومه‌له، منافقین و جاش‌های عراقی در روستاهای مرزی

* ارتش عراق حمله به نفتکش‌های بزرگ یا کشتی‌های تجاری را تعبیر به هدف بزرگ دریایی می‌کرد. این خبر در رسانه‌های غربی نظیر خبرگزاری رویتر، رادیو آمریکا و رادیو بی‌بی‌سی با قید این نکته که «این حادثه هنوز از طرف منابع رسمی تأیید نشده است» بازتاب داشت. به گفته خبرگزاری رویتر از بغداد، «عراق سه روز است که به‌طور متوالی مدعی حمله به هدف دریایی می‌شود، ولی آخرین باری که ادعای آن مورد تأیید قرار گرفت، یک هفته پیش بود که یک نفتکش قبرسی را مورد هدف قرار داد.» [خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۳، ۱۱/۳/۱۳۶۵،

هفت تاش، میشاب بالا و میشاب پایین و سه کچله از توابع سقز تجمع کرده‌اند و قصد اجرای عملیات در مناطقی از خاک کردستان را دارند.^{۱۶}

همچنین برپایه گزارش وزارت اطلاعات، فردی که حامی مالی سازمان مجاهدین خلق (منافقین) در استان‌های اصفهان و همدان بود شناسایی و دستگیر شد و پس از محاکمه، اموال منقول (۵ کیلو طلا و ۳۵۰ هزار تومان وجه نقد) و اموال غیرمنقول وی توقیف شد.^{۱۷}

۶۶۷

رئیس مجلس شورای اسلامی در دیدار با امام خمینی درباره دو موضوع رسانه‌ای کردن سفر هیئت امریکایی به ایران و صلح با عراق گفت‌وگو کرد.

حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی رئیس مجلس شورای اسلامی، در یادداشت‌های روزانه خود

امام خمینی رهبر انقلاب اسلامی و
حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی رئیس مجلس شورای اسلامی

نوشته است: «صبح، به زیارت امام [خمینی] رفتم. گزارش وضع جبهه‌ها و آمدن هیئت امریکایی را دادم.* پیشنهاد کردم که برای جلوگیری از پخش خبر توسط آنها به گونه‌ای که ما را در موضع دفاعی قرار دهند، خودمان خبر آمدن آنها را ابتدا پخش کنیم. امام موافق نبودند. [همچنین] امام فرمودند طبق گزارش فرمانده سپاه، در جلسه‌ای، جمعی از نمایندگان [مجلس شورای اسلامی]

صحبت از مشکلات جنگ کرده و ختم جنگ را مطرح نموده‌اند. از من خواستند که به آنها بگویم ما باید تا آخرین فرد با صدام بجنگیم و صحبت از صلح نکنند.»^{۱۸*}

* هیئت امریکایی به سرپرستی مک فارلین مشاور ویژه رونالد ریگان رئیس‌جمهور امریکا، در روز سوم خردادماه ۱۳۶۵، وارد تهران شد. [اکبر هاشمی رفسنجانی، *اوج دفاع* (کارنامه و خاطرات سال ۱۳۶۵)، به اهتمام عماد هاشمی، تهران: دفتر نشر معارف انقلاب اسلامی، چاپ هشتم ۱۳۸۹، ص ۱۰۸]

** هاشمی رفسنجانی در این باره خاطرنشان کرده است: «شب [گذشته ۱۳۶۵/۳/۹]، احمد آقا [خمینی] تلفنی گفت به دنبال نامه آقای محسن رضایی [فرمانده کل سپاه پاسداران] به امام در مورد مطرح شدن صلح [با عراق] در جلسه با نمایندگان مجلس با حضور دکتر روحانی، امام از من توضیح خواستند. گفتم فردا به زیارتشان می‌آیم.» [همان، ص ۱۱۳]

۶۶۸

فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی صبح امروز در یک مصاحبه مطبوعاتی وضعیت کنونی جبهه‌ها، آموزش نظامی، لزوم عزیمت نیروهای مردمی به جبهه‌ها و بهره‌گیری از پتانسیل نیروهای جوان و کارخانجات برای مشارکت بیشتر در امور مرتبط با جنگ، برنامه آینده جنگ و کمک‌های کشورهای عربی به عراق را تشریح کرد. وی تنها راه پیروزی بر ارتش عراق را ادامه جنگ با به‌کارگیری تمام امکانات کشور دانست.

محسن رضایی فرمانده کل سپاه، ابتدا جلوگیری از اصلاحات داخلی انقلاب در زمینه‌های مختلف و وادار کردن جمهوری اسلامی ایران به تسلیم در مقابل امریکا را از جمله اهداف قدرت‌های بزرگ برای ایجاد فشارهای سیاسی و اقتصادی و تحمیل جنگ بر ایران برشمرد و با اشاره به اینکه هدف ایران در مرحله جنگ مقاومتی این بود که دنیا شروط اصلی ما را بپذیرد، گفت: «مرحله جنگ مقاومتی گرچه با شعار سقوط صدام و حزب بعث همراه بود، اما از آنجایی که قدرت‌های بزرگ جهانی و ارتجاع منطقه به خواست برحق ملت ما پاسخ منفی دادند تنها راهی که امروز، برای خاتمه جنگ در پیش روی ما قرار دارد، بسیج کلیه نیروها و امکانات کشور در جبهه‌هاست.» وی با یادآوری اینکه، چهار ماه پیش سپاه در فاو با ۱۵۰ هزار نیرو در مقابل ۷۰۰ هزار نیروی ارتش بعث عراق جنگید و به پیروزی درخشان دست یافت، خاطر نشان کرد: «با این حال ما تاکنون تنها از ۲ درصد نیروهای مردمی و ۱۲ درصد از امکانات اقتصادی در جنگ استفاده کرده‌ایم و لازم است بر اساس [گفته] فرمانده قرارگاه خاتم‌الانبیاء(ص) جنگ کاملاً مردمی شود و از کلیه امکانات دولت و مردم برای پیشبرد جنگ استفاده کنیم. در چنین صورتی است که تکلیف جنگ در سال جاری مشخص خواهد شد.» محسن رضایی در ادامه درباره چگونگی مشارکت گسترده مردم در جنگ و مردمی کردن تمام‌عیار جنگ اظهار کرد: «در گذشته از عده قلیلی از مردم در امور جنگ استفاده می‌شد، اما از این پس، بسیاری از کارهای جنگ از جمله آموزش نظامی و ساخت انواع سلاح و مهمات جنگی به مردم واگذار خواهد شد و از امکانات وسیع مدارس، مساجد، ادارات، ارگان‌های مختلف، انجمن‌های اسلامی، روحانیون و ائمه جمعه در امر آموزش و اعزام نیرو به جبهه استفاده خواهیم کرد. علاوه بر این قرار است هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای کشور و کارخانجات ما امسال تولید مهمات و انواع خمپاره‌اندازها را آغاز کنند.» رضایی با ذکر آماری از آغاز این گونه فعالیت‌ها افزود: در حال حاضر با ۵۰۰ کارخانه و کارگاه تراشکاری در تهران برای تولید خمپاره قرارداد بسته شده است. فرمانده کل سپاه با اعلام این مطلب که در منطقه‌ای از تهران یک شورای نظامی متشکل از روحانیت، شورای کارگران و اصناف تشکیل شده و این شورا در حال احداث یک پادگان آموزش نظامی است، بر تبدیل جنگ مقاومتی به جنگ هجومی تأکید کرد و با اشاره به اینکه ما در آستانه یک جنگ مردمی تمام‌عیار قرار داریم، تنها راه حل جنگ را حضور گسترده و وسیع اقشار مختلف مردم در جبهه‌ها دانست.

وی در قسمت دیگری از این مصاحبه مطبوعاتی با تأکید بر این نکته که امسال، ده برابر بیشتر از سال گذشته، نیرو به جبهه‌ها اعزام می‌شود در رابطه با وضعیت کنونی جبهه‌های نبرد اظهار داشت: «نیروهای عراقی برای جلوگیری از وقوع عملیات والفجر ۱۰ سعی کردند به عملیاتی دست زنند و نبرد را در جایی به وجود آورند که خود تعیین‌کننده زمین و زمان آن باشند. عراقی‌ها قبل از عملیات فاو جنگ را به بن‌بست رسیده تلقی می‌کردند و فکر نمی‌کردند که با [وجود] استفاده از شبکه‌های جاسوسی بین‌المللی غافلگیر شوند و فاو را به راحتی از دست بدهند. اکنون تصور حمله مجدد به مناطق دیگری مثل فاو که برای دشمن قابل پیش‌بینی نیست، وحشت زیادی در ارکان حکومتی رژیم بغداد ایجاد کرده است.» رضایی همچنین درخصوص وحدت ارتش و سپاه افزود: «به‌موجب طرحی که در آینده نزدیک به مرحله اجرا گذارده خواهد شد در سطح لشکرهای ارتش و سپاه قرارگاه‌های مشترک به وجود خواهد آمد و این لشکرها که فرماندهان آن مشترک می‌باشند امر آفند و پدافند جبهه‌ها را برعهده خواهند گرفت.» وی همچنین در رابطه با مجاهدین عراقی خاطر نشان کرد که سپاه پاسداران برنامه جدیدی برای همکاری مشترک با مجاهدین مسلمان عراقی برای اجرای جنگ‌های کلاسیک و غیرمنظم در زمان و مکان معینی دارد. فرمانده کل سپاه درباره پوستن نیروهایی از برخی کشورهای عربی به ارتش عراق با هدف کمک در بازپس‌گیری فاو گفت: «کشورهای عربی تاکنون عمدتاً کمک اقتصادی، سلاح و تجهیزات در اختیار رژیم عراق گذاشته و در مواردی به جای این رژیم نفت فروخته‌اند ولیکن نیروی نظامی به عراق اعزام نکرده‌اند. گرچه برخی از کشورهای عربی تعداد نیروی انسانی و نیروی نظامی به عراق اعزام نموده تا از وجود آنان در جنگ با جمهوری اسلامی استفاده شود.»^{۱۹}

۶۶۹

قاسم احمد تقی وزیر نفت عراق، اعلام کرد صادرات نفت این کشور در دو سال آینده، از ۱/۵ میلیون بشکه در روز به ۳/۱ میلیون بشکه خواهد رسید. خبرگزاری فرانسه از بغداد به نقل از وزیر نفت عراق گفت: «عراق قادر خواهد بود در صورت کار طبیعی بزرگ لوله‌های نفتی خود و بدون احتساب بزرگ لوله نفتی عراق که از سوریه می‌گذرد و در حال حاضر از این لوله بهره‌برداری نمی‌شود، روزانه ۶ میلیون بشکه نفت صادر کند.» احمد تقی اظهار عقیده کرد که اوپک بایستی در سهمیه صادرات نفت عراق تجدیدنظر کند. وی افزود: «سهمیه عراق در حال حاضر ۱/۲ میلیون بشکه در روز است* و عراق خواستار افزایش سهمیه‌اش به خاطر احتیاجات مالی می‌باشد.»

* یادآوری می‌شود، سهمیه‌ای که سازمان اوپک برای عراق در نظر گرفته بود صادرات روزانه ۱/۲ میلیون بشکه نفت بود. لیکن عراق برخلاف مصوبه اوپک، صادرات خود را به میزان ۱/۵ میلیون بشکه در روز افزایش داده است.

وزیر نفت عراق همچنین یادآور شد به تازگی برای افزایش ظرفیت بزرگ لوله نفتی عراق که از خاک ترکیه می‌گذرد، اقداماتی صورت گرفته تا این ظرفیت را از یک میلیون بشکه در روز به ۱/۵ میلیون بشکه در روز و ظرفیت بزرگ لوله نفتی عراق - عربستان را از ۵۰۰ هزار بشکه در روز به ۱/۶ میلیون بشکه در روز در سال ۱۹۸۷، برسانند.

از سوی دیگر، صادرات گاز عراق به کویت به زودی پس از تکمیل کار یک بزرگ لوله گاز به ظرفیت ۲۰۰ هزار فوت مکعب در روز آغاز خواهد شد.^{۲۰}

احمد تقی خاطر نشان کرد که قرار است شوروی یک شبکه گازرسانی برای قطب‌های مهم صنعتی خود در عراق ایجاد کند. وی از دادن توضیح بیشتر در این زمینه خودداری کرد، لیکن یادآور شد که سطح همکاری‌های میان عراق و شوروی در زمینه نفتی بسیار عالی است و این امر موجب شده تأسیسات حوزه‌های نفتی عراق در شمال رومبله به صورت مدرن درآمد.^{۲۱}

وزیر نفت عراق اظهار امیدواری کرد که قیمت‌های نفت خام در زمستان آینده، به ۲۰ دلار برای هر بشکه افزایش یابد.^{۲۱}

۶۷۰

با وجود برخی خصومت‌ها بین واحدهای نیروی دریایی ایران با ناوهای نیروی دریایی فرانسه، آمریکا و انگلیس به دلیل اقدام ایران به توقیف و بازرسی کشتی‌های تجاری خارجی در خلیج فارس و دریای عمان در ماه‌های اخیر، هیچ‌یک از این کشورها مایل به ایجاد یا تشدید بحران در منطقه خلیج فارس نیستند.

افزایش فعالیت واحدهای دریایی جمهوری اسلامی ایران در منطقه خلیج فارس و بازرسی کشتی‌های تجاری خارجی مشکوک به حمل کالا برای عراق، که چند کشتی متعلق به کشورهای آمریکا، انگلیس و فرانسه نیز جزو آنها بودند، موجب واکنش مقامات این کشورها شد و بازتاب‌های فراوانی در محافل خبری داشت.

برپایه گزارش خبرگزاری آسوشیتدپرس از منامه با توجه به تنش‌های اخیر بین یگان‌های شناوری ایران با دیگر کشورها و نیز سابقه اقدامات ایران در برخورد با کشتی‌های تجاری، منابع کشتیرانی اعلام کرده‌اند که از بهار سال ۱۹۸۴ (۱۳۶۳) تاکنون، ایران ضمن جنگ با عراق ۱۲۰ کشتی خارجی را تعقیب و توقیف کرده است. در این بازرسی‌ها معمولاً اگر کشتی حامل کالاهای

* دو کشور عراق و کویت در نوامبر گذشته، قراردادی منعقد کردند که برپایه آن یک بزرگ لوله گاز به طول ۴۰۰ کیلومتر احداث شود تا بتواند گاز حوزه‌های نفتی رمبله در جنوب عراق را به کارخانه تبدیل گاز مایع شعبیه در ۴۰ کیلومتری پایتخت کویت برساند. از سوی دیگر، با پایان کار دومین قطعه بزرگ لوله گاز در اکتبر آینده (مهرماه)، انتظار می‌رود ظرفیت بزرگ لوله گاز میان عراق و کویت دو برابر شود. [خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره

نظامی برای عراق نباشد اجازه ادامه مسیر به آن داده می‌شد در غیر این صورت کشتی باید به سمت یکی از بنادر ایران حرکت می‌کرد. در اکتبر گذشته (مهرماه ۱۳۶۴)، ناوهای فرانسوی به قایق‌های توپ‌دار ایرانی که خارج از تنگه هرمز در حال انجام بازرسی یک کشتی باری فرانسوی به نام ویل دانور بودند نزدیک شدند و عملیات بازرسی ایران از این کشتی با دخالت ناوهای فرانسوی فیصله یافت. به گفته آسوشیتدپرس یک دیپلمات فرانسوی در خلیج فارس بعد از این واقعه در اظهاراتی هشداردهنده اعلام کرد: «فرانسه مصمم است که به توقیف کشتی‌ها از جانب ایران پایان دهد»، ولی تهران این امر را متوقف نکرده، بلکه هرازگاهی مسئله توقیف کشتی‌ها به مدت کوتاهی اوج می‌گیرد و بعد خاموش می‌شود. در ژانویه گذشته (دی‌ماه ۱۳۶۴)، ایران کشتی پرزیدنت تیلور که پرچم امریکا را داشت در زمانی که ناوهای امریکا در نزدیکی کشتی نبودند، متوقف کرد و مورد بازرسی قرار داد. پس از این حادثه واحدهای نیروی دریایی امریکا در منطقه تقویت شدند. در همان ماه، ایران کشتی انگلیسی بربر پرسوس را متوقف کرد، اما واحدهای دریایی انگلیس دخالت نکردند. در تازه‌ترین اقدام، قایق‌های توپ‌دار ایران در سیزدهم ماه می (۱۳۶۵/۲/۲۳)، با رادیو به کشتی پرزیدنت مک کینلی جفت کشتی پرزیدنت تیلور دستور توقف دادند که بنا به اظهار منابع کشتیرانی خلیج فارس یک ناوشکن امریکایی به نام (دیوید-ار-ری) مداخله کرده و ایرانیان عقب نشستند.

آسوشیتدپرس به نقل از یک دیپلمات غربی خاطرنشان کرد که امریکایی‌ها دوست ندارند مسئله را پراهمیت کنند و بر حرارت آن بیفزایند. در همین حال، یک مقام اجرایی کشتیرانی در دوبی گفت: «ایرانی‌ها احمق نیستند آنها در دو مورد (امریکا و فرانسه) عقب نشستند. فکر نمی‌کنم کسی مایل باشد در وقوع حادثه فجیع تری مداخله کند. به نظر می‌رسد که امریکا با فرانسه فقط برای ترساندن ایران وارد عمل شدند تا از فعالیت‌های این کشور علیه کشتی‌ها کم کنند.» آسوشیتدپرس از قول برخی منابع افزود: «ایرانی‌ها معمولاً برای بازرسی از قایق‌های توپ‌دار استفاده می‌کنند. آن دسته از کارکنان کشتیرانی که به مکالمات رادیویی ایرانی‌ها و کشتی‌های تجاری و ناوهای امریکا گوش می‌دهند گزارش داده‌اند که ایرانی‌ها اغلب مؤدب بوده و همانند تاجرین و کاسب‌کارها حرف می‌زنند.»

آسوشیتدپرس در ادامه درباره دیدگاه امریکایی‌ها و موضع انگلیسی‌ها آورده است: «بسیاری از جناح‌های مربوطه از جمله وزارت خارجه امریکا بعد از واقعه کشتی پرزیدنت تیلور تصدیق می‌کنند که ممکن است ایران در چارچوب قوانین جنگی سنتی نیروی دریایی مبنی بر توقیف و بازرسی کالاها به مقصد کشور متخاصم عمل کند. دولت انگلیس به ناخداهای کشتی‌های تجاری توصیه کرده در مقابل ایرانی‌ها مقاومت نکنند و در رابطه با واقعه کشتی بربر پرسوس نیز از راه‌های دیپلماتیک اعتراضی ننمود. برخی مقامات کشتیرانی معتقدند که ایرانی‌ها به‌طور اتفاقی کشتی‌ها را مورد بازرسی قرار می‌دهند، لیکن برخی دیگر می‌گویند که این آزار و اذیت از تحریکات سیاسی نشئت می‌گیرد.»

خبرگزاری مذکور در پایان، مواضع مقامات ایران در تقابل با دخالت کشتی‌های خارجی را به نقل از رئیس‌جمهور و رئیس مجلس ایران بدین شرح منعکس کرده است: «[آیت‌الله] علی خامنه‌ای رئیس‌جمهوری ایران، گفته است تهران هرگونه حضور تجاوزکارانه امریکا در خلیج فارس را به‌عنوان جنگ در نظر می‌گیرد و هاشمی رفسنجانی رئیس مجلس ایران، اظهار داشته امریکا از قدرت ایران باخبر است. ... نیروهای وفادار حاضرند خود را برای جمهوری اسلامی در اطراف جهان قربانی کنند.»^{۲۳*}

۶۷۱

وزیر امور خارجه عمان از ادامه جنگ ایران و عراق و احتمال به‌وجود آمدن بحران امنیتی برای کشورش ابراز نگرانی کرد. دو روزنامه قطری و اردنی ضمن هشدار در مورد شعله‌ور شدن آتش جنگ عراق و ایران، خواستار تشکیل اجلاس سران کشورهای اسلامی و ایجاد یک نیروی حافظ صلح شدند. یوسف بن علوی وزیر امور خارجه عمان، در گفت‌وگو با مجله *المستقبل* اظهار داشت که «علی‌رغم تلاش‌های وسیعی که تاکنون از سوی کشورهای خلیج فارس و سلطان نشین عمان برای پایان‌بخشیدن به این جنگ صورت گرفته است فکر نمی‌کند که این جنگ به این زودی‌ها خاتمه یابد.» وی معتقد است به‌علت تضاد منافع بین‌المللی در حل و فصل سریع اختلاف‌های ایران و عراق، این جنگ ادامه خواهد یافت. به گزارش خبرگزاری آلمان، علوی با ابراز نگرانی از گسترش دامنه جنگ نفتکش‌ها گفت: عمان کمتر از کشورهای دیگر در معرض آسیب جنگ بوده است، اما وقتی که جنگ نفتکش‌ها ادامه داشته باشد جای نگرانی خواهد بود و این مسئله به ما مرتبط خواهد شد. وی خاطر نشان کرد که جنگ به‌سبب آنکه صاحبان منافع بین‌المللی طرف‌دار حل فوری آن نیستند ادامه دارد و فکر نمی‌کند که جنگ به‌زودی پایان پذیرد و عمان طرف هیچ‌یک از کشورهای دیگر جنگ را نخواهد گرفت، مگر آنکه به‌طور مستقیم در معرض تهدید قرار گیرد.^{۲۳}

وزیر امور خارجه عمان درباره دیدار اخیر جرج بوش معاون رئیس‌جمهور امریکا از عمان، عربستان سعودی و بحرین در ماه آوریل (فروردین ماه) تصریح کرد که بوش با وجود ابراز نگرانی از جنگ ایران و عراق، نتوانست برای حل اختلافات موجود میان تهران و بغداد پیشنهاد جدیدی دهد.^{۲۴}

در همین حال، روزنامه *الخلیج* (چاپ قطر) در سرمقاله امروز خود خواستار تشکیل اجلاس سران کشورهای اسلامی برای بررسی جنگ ایران و عراق و راه‌های خاتمه‌دادن به آن شد.

* مقامات اجرایی کشتیرانی گفتند: نیروی دریایی امریکا از سال ۱۹۸۴ (۱۳۶۳)، اعلام کرده واحدهای آن به کشتی‌های متجاوز در فاصله ۱۵ مایلی (۲۴ کیلومتری) با علائم رادیویی هشدار می‌دهند و بعد اگر به فاصله ۵ مایلی (۸ کیلومتری) رسیدند به‌سمت آنها شلیک می‌کنند. کشتی‌های تجاری فرانسوی، امریکایی و انگلیسی به‌تدریج از زمان شروع جنگ خلیج فارس در سپتامبر ۱۹۸۰ (شهریور ۱۳۵۹)، از ورود به آب‌های خلیج فارس خودداری کرده‌اند. این کشتی‌ها محموله‌های خود را فقط در بنادر عربی، خارج از تنگه هرمز در خلیج عمان خالی می‌کنند.

این روزنامه تأکید کرد که جهان اسلام بایستی به اندازه کافی به پایان دادن جنگ عراق و ایران اهمیت دهد و تلاش‌ها باید در جهتی انجام گیرد که با انتخاب یک کمیسیون به‌عنوان داور در این جنگ بتوان به این مسئله فیصله داد و سپس یک نیروی اسلامی به‌منظور حفظ صلح تشکیل شود. روزنامه اردنی صوت الشعب نیز در مورد گسترش جنگ میان ایران و عراق به مجامع بین‌المللی هشدار داد و افزود: «آتش این جنگ که در حال شعله‌ور شدن است بایستی در نزدیک‌ترین فرصت خاموش شود.»^{۲۵}

۶۷۲

به نوشته روزنامه ملیت (چاپ ترکیه)، به‌دنبال ضدحملات نیروهای عراقی، افراد حزب دمکرات کردستان عراق منطقه مانگیش را در حالی تخلیه کردند که تعداد کثیری از نظامیان عراقی را به اسارت خود درآوردند. همچنین در نتیجه دستگیری یکی از رهبران کرد به‌دست نیروهای امنیتی رژیم بعثی، ۲۰ هزار تن از قبایل جعفری به نیروهای بارزانی پیوستند. روزنامه ملیت (چاپ ترکیه) امروز، به نقل از سخنگوی حزب دمکرات کردستان عراق نوشته است: «نیروهای این حزب هم‌زمان با به اسارت درآوردن رئیس پلیس مانگیش، ۳۱ مأمور دولتی را اسیر کرده‌اند.» به گفته این سخنگو «[آنها] پیش از عقب‌نشینی از مانگیش در روز شنبه هفته قبل (۱۳۶۵/۳/۳)، تمام ساختمان‌های دولتی را تخریب کرده‌اند. نیروهای عراقی پس از ورود به منطقه، ۴ روستا را به آتش کشیده و حدود ۳ هزار تن را به نقاط دیگر کشور تبعید نموده‌اند.»^{*} روزنامه ملیت افزوده است که نیروهای عراقی گرچه توانسته‌اند جلوی پیشروی پیشمرگان کرد به سوی مرز سوریه را بگیرند، اما کردها در حال حاضر ۱۲ هزار کیلومتر مربع از مناطق شمالی عراق را در کنترل خود داشته و در چند روز آینده نیز از خبرنگاران خارجی برای بازدید از منطقه دعوت به عمل خواهند آورد. در این حال مسعود بارزانی رهبر حزب دمکرات کردستان عراق نیز در یک مصاحبه اعلام کرد: «برای جلوگیری از ریخته‌شدن خون غیرنظامیان، مانگیش را تخلیه کرده‌اند.» بارزانی افزود: «در مقابل احتمال بمباران روستاهای منطقه به‌وسیله ۲ گردان و ۳۷ دستگاه تانک و ۲۰ فروند هلیکوپتر جنگی عراق، چاره را در عقب‌نشینی از منطقه دیدند.» روزنامه ملیت با اشاره به اوضاع جبهه نوشته است: نیروهای دولتی عراق که در جنوب و در خلیج بصره (خلیج فارس) و در شرق کردستان در منطقه سلیمانیه - کرکوک با نیروهای ایرانی و در شمال نیز با کردهای تجزیه‌طلب درگیر می‌باشند در روزهای اخیر با استفاده از آرامشی که در جبهه‌های ایرانی برقرار شده است برای تجهیز و آماده‌سازی خود، دست به یک سلسله اقداماتی

* رژیم عراق که در ماه می گذشته (اردیبهشت)، در مبارزه با کردها به‌ویژه در مناطق شمالی موفقیتی کسب نکرد و مجبور به ازدست‌دادن بخش وسیعی از روستاهای مانگیش و شهر دهوک شد، با یک ضدحمله گسترده دهوک و بخشی از مانگیش را بازپس گرفت.

زدند. از سویی به دنبال شکست اخیر بارزانی‌ها و در پی بازداشت طولانی جعفر باسیفکی یکی از رهبران کرد، ۲۰ هزار تن از افراد قبایل جعفری (دوسکوا و رامال) به صفوف بارزانی‌ها پیوستند. با پیوستن این قبایل که در منطقه دهوک صاحب نفوذ زیادی بودند به پیشمرگان، نیروی ضربتی این حزب قدرت بیشتری یافت. همچنین تعدادی از ترکمن‌های ساکن مناطق شمالی که از طرف رژیم مجبور به ترک خانه و کاشانه خود شده‌اند، به بارزانی‌ها پیوسته‌اند.^{۲۶}

۶۷۳

تلاش حسین پادشاه اردن، برای آشتی بین دولت عراق و سوریه و تأثیر آن بر جنگ ایران و عراق همچنان مورد توجه تحلیل‌گران قرار دارد. برخی نتیجه این تلاش‌ها را امیدوارکننده و برخی چشم‌انداز آن را در هاله‌ای از ابهام تفسیر کردند. رادیو بی‌بی‌سی با اشاره به خصومت‌های ریشه‌دار بغداد و دمشق گفت: با وجود این نمایش خصومت‌آمیز بین دو دولت، تحولات زیادی در پس پرده در جریان بوده تا عراق و سوریه را به نام وحدت هرچه بیشتر اعراب به یکدیگر نزدیک کند، زیرا آنچه اردن و سایر کشورهای عرب را نگران می‌کند حمایت سیاسی سوریه از ایران است و حساسیت بر سر این مسئله به خصوص از زمان اشغال قسمتی از خاک عراق (منطقه فاو) به دست نیروهای ایران در فوریه گذشته (بهمن‌ماه) تشدید شده است و به همین دلیل عربستان سعودی و کشورهای عرب حوزه خلیج فارس به طور جدی از سوریه خواسته‌اند تا دعوای تاریخی با عراق را فراموش کند.

به گفته بی‌بی‌سی «البته خوش‌بینی پادشاه اردن به تلاش‌های میانجیگرانه‌اش* بی‌دلیل نیست، زیرا اوضاع اقتصادی سوریه صدمه دیده است. از یک طرف، ایران که شدیداً به درآمدهای نفتی نیاز دارد صدور نفت به سوریه را به خاطر عقب‌افتادن پرداخت‌هایش قطع کرده، از سوی دیگر ممکن است کمک مالی عربستان به سوریه که سالانه معادل ۴۰۰ میلیون لیره استرلینگ برآورد شده به مخاطره افتد. مگر آنکه سوریه در سیاست خود تعدیل کند، ضمن آنکه راه برای برگزاری کنفرانس سران عرب که تلاش دارند در آن بر اصل تقدس و تمامیت خاک اعراب تأکید کنند، هموار شود. با این حال طارق عزیز وزیر خارجه عراق، درباره چشم‌انداز اقدامات اردن و دبیرکل جامعه عرب برای برگزاری کنفرانس تصریح کرده برای اینکه [این] تلاش‌ها در عادی کردن روابط عراق و سوریه مثمرتر واقع شود هنوز راه طولانی در پیش است.»^{۲۷}

در همین زمینه امروز روزنامه واشنگتن پست نوشت: اگر یک متارکه موقت در بحث و نزاع دنیای عرب صورت گیرد، خود یک اتحاد و پیوستگی را در جهان متفرق عرب نشان خواهد داد، ولی سابقه بد و خونین احزاب بعث رقیب دو کشور در جنگ بر سر قدرت آن چنان است که متخصصان و مفسران محتاطانه اظهار نظر می‌کنند که این آشتی فقط سبب خواهد شد که

* این تلاش‌ها برای میانجیگری و ملاقات رؤسای جمهور عراق و سوریه به پیشنهاد شاهزاده عبدالله ولیعهد عربستان و در چارچوب پیشنهاد اتحادیه عرب انجام گرفته است.

جلوی سرعت دودستگی و آشفتگی در جهان عرب گرفته شود. تفسیرهایی که از اوضاع جهان عرب به عمل می‌آید آن چنان از روی بدبینی می‌باشد که برخی معتقدند سوریه ممکن است برای عادی کردن روابط خود با عراق به سختی راضی شود خط لوله نفتی عراق را که از خاک این کشور می‌گذرد بازگشاید، ولی اگر حافظ اسد خط لوله نفتی عراق را باز کند و تدابیر تکنیکی را که عربستان و دیگر کشورهای عربی خلیج فارس را خشنود می‌سازد بپذیرید، تصمیم وی فقط به دلیل ورشکستگی اقتصادی سوریه است.

مقامات رسمی سوریه در عین حال که به نیازمندی کشورشان به درآمدهای ارزی حاصل از بازگشایی خط لوله نفتی عراق و دیگر کمک‌های ارزی کشورهای عربی خلیج فارس معترف هستند، همچنان بر محفوظ بودن مخالفت‌های سیاسی خود با صدام اصرار دارند. از سوی دیگر، بغداد با توجه به موقعیت جنگ و تحولات فو، ظاهراً تمایل دارد که با سوریه حتی به یک مصالحه کوچک برسد و امیدوار است که دمشق در نهایت بر اثر کوشش‌های سیاسی اردن، عربستان و دیگر کشورهای عرب تولیدکننده نفت خلیج فارس در سطح وسیع‌تری با بغداد به مصالحه برسد. گرچه عراق با احداث خطوط لوله نفتی جدید، دیگر کمتر به خط لوله نفتی سوریه وابسته است. این روزنامه در ادامه افزود: هر میزان بهبود در روابط بغداد و دمشق مطمئناً واشنگتن و مسکو را که هر دو از چشم‌انداز پیروزی ایران در جنگ شش‌ساله نگران هستند، خشنود خواهد کرد. نگرانی واشنگتن و مسکو از این جهت است که توسعه جنگ و گسترش اسلام‌بنیادگرایی تهران در غرب آسیا که احتمالاً از عوارض پیروزی ایران در جنگ خواهد بود منافع آنان را به خطر خواهد انداخت. همچنین با توجه به اینکه تغییری در سیاست‌های ایران پیش‌بینی نمی‌شود، لذا با تغییر احتمالی مواضع و سیاست‌های سوریه، انتظار نمی‌رود که ایران به انجام مذاکره برای خاتمه‌دادن به جنگ وادار شود.^{۲۸} از سوی دیگر رسانه‌های عربی این تلاش‌ها را موفقیت‌آمیز توصیف کردند. روزنامه *السیاسه* (چاپ کویت) نوشت: روابط حزب بعث سوریه با ایران رو به سردی گرایید و نشانه‌های آشکاری در تغییر موضع سوریه در مورد جنگ ایران و عراق دیده می‌شود. این تغییر پیش از دیدار حافظ اسد از اردن آغاز شد و اکنون سوریه می‌کوشد اجلاس سران عرب تشکیل شود.^{۲۹}

منابع و مآخذ روزشمار ۱۳۶۵/۳/۱۰

۱. سند شماره ۱۲۱۸/د مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: دفترچه ثبت جنگ راوی قرارگاه نیروی زمینی سپاه، مهدی انصاری، ۱۳۶۵/۲/۳۱ تا ۱۳۶۵/۳/۱۲، صص ۳۴ و ۳۵.
۲. همان، صص ۳۸ - ۳۶.
۳. همان، صص ۳۸ - ۳۶.
۴. سند شماره ۳۲۱۵۶۱ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرماندهی قرارگاه نوح^(۲) به یگان‌های تابعه، ۱۳۶۵/۳/۱۰.
۵. سند شماره ۱۴۱۷۶ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرماندهی نیروی دریایی سپاه به فرماندهی کل سپاه؛ و - سند شماره ۲۰۰۲۶۵ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: بولتن اخبار روزانه، وزارت اطلاعات جمهوری اسلامی، شماره ۲۶۰، ۱۳۶۵/۳/۱۲، ص ۴.
۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۴، ۱۳۶۵/۳/۱۲، ص ۳، بوشهر - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۵/۳/۱۱.
۷. سند شماره ۱۴۱۵۵ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: واحد اطلاعات قرارگاه نوح^(۲)، ۱۳۶۵/۳/۱۰.

۸. سند شماره ۳۵۲۳۲۹ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از طرح و عملیات سپاه اشنویه به قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع) (طرح و عملیات)، ۱۳۶۵/۳/۱۱.
۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۳، ۱۳۶۵/۳/۱۱، ص ۱، رادیو صوت‌الجماهیر، ۱۳۶۵/۳/۱۰.
۱۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه شماره ۷۴، ۱۳۶۵/۳/۱۲، ص ۶، لندن - خبرگزاری رویتر.
۱۱. همان، ص ۱۳، باختران - خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۵/۳/۱۱.
۱۲. سند شماره ۳۹۱۳۲۵ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از دفتر فرماندهی سپاه دوم نیروی زمینی سپاه به فرماندهان قرارگاه‌ها و یگان‌های رزم تابعه، ۱۳۶۵/۳/۱۵، ص ۲.
۱۳. سند شماره ۳۳۷۸۷۹ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرماندار بانه به استانداری کردستان (معاونت سیاسی)، ۱۳۶۵/۳/۱۵.
۱۴. سند شماره ۳۵۲۲۰۸ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از اطلاعات سپاه سردشت به واحد اطلاعات قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع)، ۱۳۶۵/۳/۱۲.
۱۵. سند شماره ۳۵۲۵۳۸ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرمانده قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع) به فرمانده قرارگاه نجف ۴، ۱۳۶۵/۳/۱۱.
۱۶. سند شماره ۳۵۲۵۵۳ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: از فرمانده قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع) به فرمانده قرارگاه نجف ۴ و ناحیه کردستان، ۱۳۶۵/۳/۱۲.
۱۷. سند شماره ۲۰۰۲۶۱ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: بولتن اخبار روزانه، وزارت اطلاعات جمهوری اسلامی، شماره ۲۶۱، ۱۳۶۵/۳/۱۳، ص ۱.
۱۸. اکبر هاشمی رفسنجانی، *اوج دفاع* (کارنامه و خاطرات سال ۱۳۶۵)، به اهتمام عماد هاشمی، تهران: دفتر نشر معارف انقلاب، چاپ هشتم ۱۳۸۸، ص ۱۱۳.
۱۹. روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۵۹/۳/۱۱، ص ۱۲.
۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۴، ۱۳۶۵/۳/۱۲، صص ۲۳ و ۲۴، بغداد - خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۵/۳/۱۰.
۲۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۳، ۱۳۶۵/۳/۱۱، ص ۳۵، رادیو مونت کارلو، ۱۳۶۵/۳/۱۰.
۲۲. همان، صص ۶ - ۴، منامه - آسوشیتدپرس، ۱۳۶۵/۳/۱۰.
۲۳. همان، ص ۸، مسقط - خبرگزاری کویت، ۱۳۶۵/۳/۱۰.
۲۴. روزنامه رسالت، ۱۳۶۵/۳/۱۱، ص ۱.
۲۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۳، ۱۳۶۵/۳/۱۱، ص ۷، رادیو قاهره، ۱۳۶۵/۳/۱۰.
۲۶. اداره کل مطبوعات و رسانه‌های خارجی وزارت ارشاد اسلامی، نشریه بررسی مطبوعات جهان، شماره ۱۱۴۴، ۱۳۶۵/۴/۲۱، ص ۱۹، روزنامه ملیت، ۳۱ مه ۱۹۸۶.
۲۷. واحد مرکزی خبر صداوسیما جمهوری اسلامی، بولتن رادیوهاسی بیگانه، ۱۳۶۵/۳/۱۱، صص ۲۰ و ۲۱، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۵/۳/۱۰.
۲۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه گزارش‌های ویژه، شماره ۷۴، ۱۳۶۵/۳/۱۲، صص ۱۸ و ۱۹، واشنگتن - خبرگزاری جمهوری اسلامی.
۲۹. همان، ص ۲۶، رادیو اسرائیل به نقل از روزنامه *السیاسه* (چاپ کویت).